

ПРАВОВИЙ СТАТУС СТАТУТНИХ ГОСПОДАРСЬКИХ ОБ'ЄДНАНЬ

LEGAL STATUS OF STATUTORY ECONOMIC ASSOCIATIONS

Юркевич Ю.М.,
*доктор юридичних наук, доцент,
 завідувач кафедри цивільно-правових дисциплін
 Львівського державного університету внутрішніх справ*

У сучасних умовах розвитку ринкових відносин та реформування механізмів їхнього регулювання особливої актуальності набувають питання нормативного регулювання діяльності господарських об'єднань. У статті на основі аналізу чинного законодавства України та практики його застосування здійснено загальнотеоретичну характеристику правового статусу статутних господарських об'єднань. Господарське законодавство України передбачає можливість створення об'єднань підприємств в організаційно-правових формах концернів та консорціумів, що діють на основі статутів. Концерном визнається статутне об'єднання підприємств, а також інших організацій, на основі їх фінансової залежності від одного або групи учасників об'єднання, з централізацією функцій науково-технічного і виробничого розвитку, інвестиційної, фінансової, зовнішньоекономічної та іншої діяльності; консорціум – це тимчасове статутне об'єднання підприємств для досягнення його учасниками певної спільної господарської мети (реалізації цільових програм, науково-технічних, будівельних проектів тощо). Статутні господарські об'єднання не відповідають за зобов'язаннями їхніх учасників, а підприємства-учасники не відповідають за зобов'язаннями господарських об'єднань, якщо інше не передбачено установчими договорами або статутами. Норми Господарського кодексу України, за загальним правилом, конкретизують в інших законодавчих актах, що забезпечують спеціально-правове регулювання окремих видів об'єднань та у їхніх установчих документах. Статутні господарські об'єднання мають вищі органи управління (загальні збори учасників) та утворюють виконавчі органи, передбачені статутом господарського об'єднання. Питання правового статусу статутних господарських об'єднань, особливо тих, що засновані на державній та комунальній формах власності, у вітчизняному праві врегульовані недостатньо. Тому на часі є чітка законодавча регламентація: відносин щодо порядку їхнього створення, передавання їм майна для здійснення господарської діяльності, визначення статусу особи публічного чи приватного права тощо. За результатами дослідження висловлено авторську позицію щодо перспектив правового регулювання статутних господарських об'єднань в Україні.

Ключові слова: концерн, консорціум, господарське об'єднання, підприємство, об'єднання підприємств, юридична особа, статут, договір.

In the current conditions of the development of market relations and reformation of mechanisms for their regulation, the issues of normative regulation of the activity of economic associations have become especially relevant. In the article, basing on the analysis of the current legislation of Ukraine and the practice of its application, the general theoretical characterization of the legal status of statutory economic associations has been made. The economic legislation of Ukraine provides for the possibility of creating associations of enterprises in the organizational and legal forms of concerns and consortiums acting on the basis of the statutes. Concern shall be understood as a charter union of enterprises and other organizations on the basis of their financial dependence on one or a group of participants of the union with centralized functions of academic and technical, and production development, investment, financial, foreign economic and other activities; consortium shall be understood as a temporary charter union of enterprises to achieve by members certain economic goal (implementation of special-purpose programs, academic and research, construction projects, etc.). The statutory economic associations are not responsible for the obligations of its participants, and the participating companies are not responsible for the obligations of the economic associations, unless otherwise is provided by the constituent agreements or charters. As a general rule, these norms of the Economic Code of Ukraine are specified in the other legislative acts, which provide for special legal regulation of certain types of associations and in its constituent documents. The statutory business associations have higher governing bodies (general meeting of participants) and form the executive bodies provided for by the statute of the economic association. Issues of the legal status of statutory economic associations, especially those based on state and communal ownership, have not been sufficiently settled in the domestic law. Therefore, there is a clear legislative regulation over time: relations regarding the order of their creation, transfer of property to them for carrying out economic activities, determination of the status of a person of public or private law, etc. According to the results of the research, the author's position on the prospects of legal regulation of statutory business associations in Ukraine has been expressed.

Key words: concern, consortium, economic association, enterprise, association of enterprises, legal entity, charter, contract.

Постановка проблеми. У сучасних умовах розвитку ринкових відносин та реформування механізмів їхнього регулювання особливої актуальності набувають питання нормативного регулювання діяльності господарських об'єднань. Правовий статус названих суб'єктів регламентовано главою 12 Господарського кодексу України [1] (далі – ГК України), а частина 2 статті 123 ГК України визначає, що майно передається об'єднанню його учасниками у господарське відання або в оперативне управління на основі установчого договору чи рішення про утворення об'єднання (вартість такого майна підлягає відображенню у балансі об'єднання).

Аналіз останніх досліджень і публікацій із цієї проблематики, незважаючи на існування численних публікацій та досліджень, беручи до уваги задеклароване реформування організаційно-правових форм юридичних осіб, є недостатнім. Слід зауважити, що питання правового статусу статутних господарських об'єднань розглядувалися багатьма науковцями, серед яких: Ю.Г. Басін, В.М. Косак, В.Н. Петрина, М.Є. Потьомкіна, Д.М. Стриханова, В.С. Щербина та інші. При цьому вивчення питань правового регулювання статусу названих юридичних осіб в Україні у сучасних умовах залишається актуальним.

Метою статті є здійснення детального теоретичного аналізу правового статусу статутних господарських об'єднань за законодавством України та вироблення авторської позиції щодо перспектив подальшого вдосконалення регулювання у цій сфері.

Виклад основного матеріалу. Головними ознаками юридичної особи, як правило, визначають виступ у цивільному обороті від свого імені та майнову відокремленість, з якої випливає самостійна майнова відповідальність за своїми зобов'язаннями [2, с. 100]. Відповідно, юридичні особи наділені правом об'єднувати свою діяльність як на засадах договору, зокрема, про спільну діяльність, так і на засадах створення нових суб'єктів, зокрема, господарських об'єднань відповідно до норм ГК України.

Згідно з ст. 118 ГК України об'єднанням підприємств є господарська організація, утворена у складі двох або більше підприємств з метою координації їхньої виробничої, наукової та іншої діяльності для вирішення спільних економічних та соціальних завдань. Окрім ГК України, поняття об'єднання підприємств дається також в деяких підзаконних нормативно-правових актах, наприклад відповідно до Положення (стандарту) бухгалтерського обліку 19 «Об'єднання підприємств», затвердженого наказом

Міністерства фінансів України від 7 липня 1999 р. № 163, зареєстрованого в Міністерстві юстиції України 23 липня 1999 р. за № 499/3792 [3].

У нинішніх умовах необхідність існування великих організаційних структур бізнесу – об'єднань, концернів, господарських асоціацій, консорціумів – пояснюють такими причинами: а) необхідність поєднання усіх стадій технічного процесу, що дає змогу комплексно використовувати сировину і матеріали; б) кооперування взаємопов'язаних спеціалізованих виробництв, що дає можливість комплексно виготовляти кінцевий продукт; в) забезпечення повноти циклу «наука – технічні розробки – інвестиції – виробництво – збут – споживання»; г) масовість випуску продукції, стабільний асортимент, що значно скорочує витрати на одиницю продукції, здешевлює її, робить доступною для населення. Так, на сьогодні в Україні господарські об'єднання створені у найбільш важливих сферах діяльності держави: авіабудівній (Державний авіабудівний концерн «Авіація України»), торфовидобувній (Державний концерн «Укрторф»), ядерній енергетиці (Державний концерн «Ядерне паливо»), спиртовій (Державний концерн «Укрспирт»), телерадіомовленню (Концерн радіомовлення, радіозв'язку та телебачення) та інших [4].

Отже, згідно з чинним ГК України, концерни, консорціуми, асоціації, корпорації є самостійними організаційно-правовими формами юридичних осіб. При цьому у літературі, зважаючи на положення ГК України, розрізняють договірні і статутні об'єднання, які класифікуються, також, залежно від їхньої організаційно-правової форми, на державні, недержавні, змішані. До договірних об'єднань відносять корпорацію та асоціацію, а до статутних – концерн і консорціум [5, с. 68].

При цьому у наукових джерелах висловлено думку, що вибір організаційно-правової форми державного господарського об'єднання насамперед залежить від мети його створення. Якщо метою є обслуговування діяльності підприємств, наприклад розроблення інноваційного продукту, надання послуг чи виробництво продукції, організація збуту продукції, обмін досвідом в інноваційній сфері або маркетингу, доцільним є об'єднання у формі асоціації. Необхідність централізації значної кількості функцій, впровадження управлінських рішень через єдиний центр на основі фінансової залежності учасників варто реалізувати у формі концерну. Для реалізації конкретного проєкту доречно створювати консорціум. У разі необхідності організації повного циклу виробництва доцільно створювати корпорацію [6, с. 115].

Однак В.С. Щербина слушно підкреслював, що об'єднанню підприємств, як правило, притаманні такі функції: виконання завдань, визначених договором, статутом, актом про створення об'єднання (промислової діяльності, будівництва, транспортного діяльності та ін.); вирішення спільних для групи підприємств питань, зокрема питань соціально-економічного розвитку; проведення спільної для галузі науково-технічної політики (поліпшення якості продукції, підвищення технічного рівня виробництва, ефективного використання потужностей, зовнішньоекономічна діяльність тощо); виконання при необхідності планових функцій, якщо це передбачено статутом або засновницьким договором; координаційні; захист прав та інтересів підприємств об'єднання тощо [7, с. 182–183]. Крім того, у юридичній літературі безпідставно вказують, що через державні корпорації, які є специфічними суб'єктами правовідносин, держава здійснює свою фінансову діяльність, оскільки вони надають публічні послуги за рахунок децентралізованих публічних фондів коштів у цілях реалізації публічних інтересів, визначених для кожної державної корпорації у законі, що регламентує її створення. У свою чергу, в рамках державної корпорації фінансова діяльність держави трансформу-

ється у фінансову діяльність публічного утворення. Діяльність держкорпорацій являє собою опосередкований, непрямий механізм участі держави через дані юридичні особи у здійсненні державно-приватного партнерства [8, с. 7].

Отже, концерном визнається статутне об'єднання підприємств, а також інших організацій, на основі їх фінансової залежності від одного або групи учасників об'єднання, з централізацією функцій науково-технічного і виробничого розвитку, інвестиційної, фінансової, зовнішньоекономічної та іншої діяльності. Наприклад, згідно з пунктом 14 Статуту Державного концерну спиртової та лікєро-горілчаної промисловості, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 4 вересня 1996 р. № 1039, концерн, зокрема, може в установленому порядку: 1) від свого імені укладати угоди, приймати і здійснювати майнові та особисті немайнові права, нести обов'язки, бути позивачем та відповідачем у суді, а також в господарському і третейському судах; 2) брати участь у діяльності і створювати в Україні та на території іноземних держав підприємства з правами юридичної особи; 3) розміщувати кошти і цінні папери, що перебувають в обігу; 4) брати участь у діяльності інших асоціацій, концернів, холдингів; 5) проводити операції на фондових біржах; 6) створювати філіали і відкривати представництва на території України і за її межами відповідної і до законодавства тощо [9].

З іншого боку, консорціум – це тимчасове статутне об'єднання підприємств для досягнення його учасниками певної спільної господарської мети (реалізації цільових програм, науково-технічних, будівельних проєктів тощо). Консорціум використовує кошти, якими його наділяють учасники, централізовані ресурси, виділені на фінансування відповідної програми, а також кошти, що надходять з інших джерел, в порядку, визначеному його статутом. Наприклад, згідно з Розділом 2 Статуту освітньо-наукового об'єднання «Дніпровський консорціум університетів», затвердженого Конференцією учасників консорціуму 10 травня 2019 р. (протокол № 1), діяльність цього консорціуму має суспільний характер, що проявляється у його взаємодії в межах законодавства України з органами державної влади, органами місцевого самоврядування, підприємствами, установами, організаціями різних форм власності, через встановлення партнерських відносин з громадськими організаціями, фондами, зареєстрованими в Україні чи за її межами, громадянами України, іноземцями та/або особами без громадянства; консорціум є не підприємницьким неприбутковим об'єднанням та вільний у виборі напрямів своєї діяльності, діє на засадах добровільності, самоврядності, вільного вибору території діяльності, рівності перед законом, відсутності майнового інтересу його учасників, прозорості, колегіальності, відкритості та публічності [10].

Статутні господарські об'єднання не відповідають за зобов'язаннями їхніх учасників, а підприємства-учасники не відповідають за зобов'язаннями господарських об'єднань, якщо інше не передбачено установчими договорами або статутами. Ці норми ГК України, за загальним правилом, конкретизують в інших законодавчих актах, що забезпечують спеціально-правове регулювання окремих видів об'єднань та у їхніх установчих документах. Наприклад, згідно з пунктом 11 Статуту Державного концерну спиртової та лікєро-горілчаної промисловості, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 4 вересня 1996 р. № 1039 концерн не несе відповідальності за зобов'язаннями підприємств (об'єднань), що входять до його складу, а підприємства (об'єднання), що входять до складу концерну, не несуть відповідальності за зобов'язаннями концерну [9].

Статутні господарські об'єднання мають вищі органи управління (загальні збори учасників) та утво-

рюють виконавчі органи, передбачені статутом господарського об'єднання. Вищий орган господарського об'єднання: затверджує статут господарського об'єднання та вносить зміни до нього; вирішує питання про прийняття в господарське об'єднання нових учасників та виключення учасників з його складу; утворює виконавчий орган господарського об'єднання відповідно до його статуту чи договору; вирішує фінансові та інші питання відповідно до установчих документів господарського об'єднання. Виконавчий орган господарського об'єднання (колегіальний чи одноособовий) вирішує питання поточної діяльності, які відповідно до статуту або договору віднесені до його компетенції.

Свою чергою, управління державним (комунальним) господарським об'єднанням здійснюють правління об'єднання і генеральний директор об'єднання, який призначається на посаду та звільняється з посади органом, що прийняв рішення про утворення об'єднання. Склад правління визначається статутом об'єднання. Порядок управління державним (комунальним) господарським об'єднанням визначається статутом об'єднання відповідно до закону. Законом може бути передбачений інший порядок управління державним (комунальним) господарським об'єднанням в оборонно-промислового комплексу. Наприклад, відповідно до п. 32–34 Статуту Державного концерну «Укроборонпром», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України 31 серпня 2011 р. № 993 (в редакції Постанови КМУ від 4 жовтня 2018 р. № 849), органами управління Концерном є наглядова рада, рада директорів, генеральний директор; органом внутрішнього фінансового контролю Концерну є аудиторська служба; вищим органом управління Концерном є його наглядова рада, що забезпечує захист інтересів держави, контролює та регулює діяльність інших органів управління Концерну; наглядова рада складається з п'яти членів, три з яких призначаються Президентом України, а два – уповноваженим органом управління; строк повноважень членів наглядової ради становить п'ять років [11]. В управлінні і під контролем Державного Концерну «Укроборонпром» як важливої складової частини оборонно-промислового комплексу України налічується близько 140 суб'єктів господарювання, які функціонують у формі державних комерційних підприємств, казенних підприємств та акціонерних товариств [12, с. 143–144].

Процес утворення й діяльності юридичної особи є неможливим поза волею держави в тій чи іншій формі її прояву [13, с. 51]. Відповідно, статутні господарські об'єднання також можуть належати до осіб публічного або приватного права. Наприклад, 19 серпня 2019 р. було затверджено нову редакцію Статуту ДК «Укрспецекспорт» (дочірньої державної компанії, що займається експортом товарів військового призначення) та визначено цю компанію як юридичну особу не публічного, а приватного права [14], а вже 27 вересня 2019 р. було повідомлено про скасування керівництвом Концерну «Укроборонпром» цієї редакції Статуту [15]. У зв'язку з цим вважаємо за доцільне зауважити, що окремі теоретичні положення та критерії поділу на суб'єкти публічного та приватного права непристосовані до ринкових відносин та вільного підприємництва, а також зазначити про фактично відсутність чітких формальних критеріїв поділу на юридичних осіб публічного права і приватного права, окрім підстави створення. Окремий закон, який би визначив правовий статус юридичних осіб публічного права, досі не прийнятий. Також вважаємо за необхідне акцентувати на недопустимості отождення статусу юридичної особи (приватного чи публічного права) і правового режиму майна на базі якого вона діє.

Не менш дискусійними є питання, пов'язані і з визначенням правового статусу учасників статутних господарських об'єднань. Зокрема, ГК України

чітко передбачає, що підприємства – учасники господарського об'єднання підприємств зберігають статус юридичної особи незалежно від організаційно-правової форми об'єднання, і на них поширюються положення ГК України та інших законів щодо регулювання діяльності підприємств. Так, що стосується участі у публічних закупівлях, було надано роз'яснення, відповідно до якого, беручи до уваги тимчасовий характер діяльності консорціуму, у випадку, якщо учасником процедури закупівлі є консорціум утворений відповідно до норм ГК України, документальне підтвердження кваліфікаційним критеріям може бути надане консорціумом щодо підприємств-учасників консорціуму за умови, що консорціум має документальне підтвердження того, що відповідні зобов'язання у подальшому виникатимуть щодо виконання таких робіт перед консорціумом у підприємств-учасників консорціуму у разі укладення договору за результатами процедури закупівлі та за умови, що така можливість передбачена в тендерній документації, зокрема, щодо конкретизації відповідних вимог та способів надання підтвердження [16].

Державна фіскальна служба України розглядувала також звернення щодо реєстрації договору про створення консорціуму і можливості віднесення такого договору до виду договорів про спільну діяльність, реєстрації договору консорціуму як окремої особи – платника ПДВ та оподаткування ПДВ операцій з постачання послуг (робіт) у межах договору консорціуму. Державна фіскальна служба України дійшла до висновку, що у контролюючих органах не обліковуються договори про спільну діяльність, на які не поширюють особливості податкового обліку та оподаткування спільної діяльності, визначені Податковим кодексом України. Було вказано, що кожен учасник таких договорів перебуває на обліку у контролюючих органах та виконує обов'язки платника податків самостійно. При цьому звернуто увагу, що між суб'єктами господарювання укладено договір про створення консорціуму для спільної діяльності (договір партнерства) і партнери не створюють юридичну особу. Крім того, щодо наданої копії договору консорціуму відсутні документи, якими б підтверджувався факт дотримання законодавства України при створенні такого об'єднання: для консорціуму – реєстрація об'єднання як юридичної особи; для договору про спільну діяльність – здійснення державної реєстрації договору за участю іноземного інвестора [17].

У зв'язку з цим варто зазначити, що, наприклад, В.Н. Петрина вважає за необхідне відмовитися від концепції об'єднань підприємств як певної організаційно-правової форми юридичних осіб та пропонує її замінити на концепцію господарського об'єднання, яке повинно бути загальним поняттям, що означає будь-яку групу суб'єктів господарювання, пов'язаних між собою відносинами контролю (виходячи з такого поняття контролю, що надається в Законі України «Про захист економічної конкуренції») [18, с. 125].

Висновки. Питання правового статусу статутних господарських об'єднань, особливо тих, що засновані на державній та комунальній формах власності, у вітчизняному праві врегульовані недостатньо. Тому, на часі є чітка законодавча регламентація: відносин щодо порядку їхнього створення, передання їм майна для здійснення господарської діяльності, визначення статусу особи публічного чи приватного права тощо. У будь-якому випадку, ми також вважаємо за можливе висловити думку, що, незважаючи на віднесення ГК України концернів та консорціумів до статутних господарських об'єднань, його учасники, у відповідності та у межах чинного законодавства, можуть укладати між собою договори, якими врегульовувати свої взаємовідносини на цивільно-правових засадах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Господарський кодекс України № 436-IV від 16.01.2003 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 18. 2 травня.
2. Басин Ю. Субъекты гражданского права // Избранные труды по гражданскому праву / Составление, вступительная статья И.П. Грешникова. СПб.: Издательство «Юридический центр Пресс», 2003. 591 с.
3. Про затвердження Положення (стандарту) бухгалтерського обліку 19 : Наказ Міністерства фінансів України № 163 від 7 липня 1999 р., зареєстрований в Міністерстві юстиції України 23.07.99 за № 499/3792. *Офіційний вісник України*. 13.08.1999. № 30, ст. 205, код акту 9286/1999.
4. Даценко І. Правове регулювання діяльності господарських об'єднань в Україні. *Сайт Міністерства юстиції України*. URL: <http://old.minjust.gov.ua/24660> (дата звернення: 29.12.2019).
5. Господарський кодекс України: Науково-практичний коментар / Бек Ю.Б., Верес І.Я., Герц А.А. та ін.; за ред. Коссака В.М. К.: Алерта; КНТ; ЦУЛ, 2010. 672с.
6. Ясиновська О. Організаційно-правові форми державних господарських об'єднань. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 12. С. 112–116.
7. Щербина В. Суб'єкти господарського права: монографія. Київ : Юрінком Інтер, 2008. 264 с.
8. Стриханова Д. М. Государственные корпорации как субъекты финансовых правоотношений: автореф. дисс... кан. юрид. наук: 12.00.14. МГЮА им. О.Е. Кутафина. Москва, 2010. 22 с.
9. Статут Державного концерну спиртової та лікеро-горілчаної промисловості, затверджений постановою Кабінету Міністрів України № 1039 від 04.09.1996 // *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1039-96-%EF> (дата звернення: 29.12.2019).
10. Статут освітньо-наукового об'єднання «Дніпровський консорціум університетів», затверджений Конференцією учасників консорціуму 10.05.2019 (протокол № 1). URL: http://www.dnu.dp.ua/docs/news/Statut_Konsorciumu.pdf (дата звернення: 29.12.2019).
11. Деякі питання Державного концерну «Укроборонпром»: Постанова Кабінету Міністрів України № 993 від 31.08.2011. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993-2011-%D0%BF/conv> (дата звернення: 29.12.2019).
12. Потьомкіна М.Є. Правовий статус учасників Державного концерну «Укроборонпром» та правовий режим їх майна (Частина друга). *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція*. 2016. № 23. С. 141–144.
13. Братусь С.Н. Юридические лица в советском гражданском праве (Понятие, виды; гос. юрид. лица). М. Юрид. Узд.; тип, «Кр. пролетарий», 1947. 364с.
14. Законність зміни статусу «Укрспецекспорту» під великим питанням. URL: <https://armyinform.com.ua/2019/09/zakonnist-zminy-statusu-ukrspeceksportu-pid-velukym-pytannjam/> (дата звернення: 29.12.2019).
15. Гендиректор Укроборонпрому Абромавичус підписав наказ, який відмінив зміни до статуту держкомпанії Укрспецекспорт, які загрожували цілісності системи управління концерну. URL: <https://nv.ua/ukr/biz/markets/ukrspeceksport-abromavichus-zminiv-statut-kompaniji-povini-ukrajini-50045126.html> (дата звернення: 29.12.2019).
16. Визначення господарчого та правового статусу учасника Консорціуму. (Відповідь на запит 1028/2017; запит від Міжнародний будівельний консорціум «Укрбуддор»). URL: <http://www.me.gov.ua/InfoRez/Print?id=3c48bc3b-8621-47df-b222-15a494154c6c&tagId=7758c77b-e410-44ea-a07d-37f1799e11e5&tag=ZapitiKoristuvachiv&lang=uk-UA> (дата звернення: 29.12.2019).
17. Про реєстрацію договору про створення консорціуму та оподаткування ПДВ: Індивідуальна податкова консультація ДФС України № 3580/6/99-99-15-03-02-15/ПК від 17.08.2018. URL: <https://www.profiwins.com.ua/uk/letters-and-orders/ink/13616-3580-18.html> (дата звернення: 29.12.2019).
18. Петрина В. проблемні питання правового статусу об'єднань підприємств. *Право і суспільство*. 2014. № 5-2. С. 121–126.